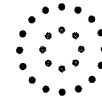

Postmoderní výzva

„Innombrables sont les

récits du monde“¹ – tímto výrokem začíná klasické dílo francouzské strukturalistické naratologie, dobře známá studie Rolanda Barthese (1966). Prostor narativu („récit“) a jeho teorie se tak vymezuje jako neohraničený. „Naratologický imperialismus“ se převalil přes dobře ochraňované hranice mezi typy textů a žánry psaní. A vymazal i tradiční dělicí čáru mezi narativem fikčním a historickým. Dodal tak potřebnou municí pro vypálení postmoderní výzvy integrity historického bádání.

1. Osudná rovnost. Abych vysvětlil plný dosah postmoderní výzvy, zopakují dva základní předpoklady moderní historiografie. Oba byly velmi případně formulovány Françoisem

¹ „Vyprávění je nespočetné množství“ (Barthes 1966, 1; česky in: Kyloušek, Petr (ed.): *Znak, struktura, vyprávění. Výbor z prací francouzského strukturalismu*, Brno 2002, 9). Jedná se o úvodní větu studie „Úvod do strukturální analýzy vyprávění“ („Introduction à l'analyse structurale des récits“), která otevírá slavné osmé číslo časopisu *Communications*, jež vlastně založilo dějiny moderní francouzské naratologie [pozn. red.].

Châteletem v „Úvodu“ jeho studie o vzniku historiografie. První předpoklad je ontologický: „Historický duch věří ve skutečnost minulosti a tvrdí, že minulost není odlišná svou povahou od přítomnosti ani ve svém způsobu bytí, ani, do jisté míry, ve svém obsahu. Přiznává, že to, co bylo, už není, ale konstatuje, že to, co se stalo, dříve existovalo, ve specifickém čase a místě, zrovna tak, jako to, co nyní vidíme existovat [...] To zejména znamená, že není v žádném případě přijatelné považovat to, co se stalo, za fiktivní, za nereálné; nepřítomnost minulosti (a budoucnosti) nemůže být za žádných podmínek ztotožňována s nerealitou.“ Druhý, epistemologický předpoklad tvrdí, že „minulost, kterou považujeme za reálnou a určující, musí být studována natolik rigorózně, nakolik minulé doby mají nárok na naši pozornost, nakolik je jim připsána struktura, nakolik jsou jejich stopy viditelné v přítomnosti. Je třeba, aby každý diskurs týkající se minulosti jasně ukázal, proč – na základě jakých dokumentů a důkazů – navrhuje určitý sled událostí, jednu verzi, nikoli jinou. Je zejména důležité věnovat velkou péči datování a lokalizování události, neboť událost nabývá historický status pouze do té míry, nakolik je v těchto ohledech určena“ (1962, 11, 21–22; cit. z Le Goff 1992, 10–11).

Pouze pět let poté, co Châtelet vyhlásil tyto principy, Roland Barthes v eseji „Le discours de l'histoire“ podvrátil základy moderní historiografie. Barthes navrhl podívat se na historické psaní jako na typ narativního diskursu a z tohoto pohledu přezkoumat jeho vztah k narativu fikčnímu: „Liší se narativ o minulých událostech, který v naší kultuře od doby Řeků až po náš čas podléhal schválení historickou ‚vědou‘, vázán nezměnitelným standardem ‚reálného‘ a ospravedlněn principy ‚racionálního‘ výkladu – liší se skutečně tato forma vyprávění v nějakém specifickém rysu, v nějaké nepochybné relevantní vlastnosti, od vyprávění vymyšleného, jaké nalézáme v epice, v románu, v dramatu?“ (1967, 7). V závěru své eseje Barthes dává odpověď na tuto otázku a tato odpověď je negativní.

Barthesův argument čerpá ze dvou pramenů, z lingvistické teorie textu a z radikální postmoderní filozofie jazyka. Oprávněně se ptáme, jak se strukturalistická teorie textu a poststrukturalistická lingvistická filozofie mohou doplňovat a podporovat. Ovšem že nemohou, Barthes se prostě přenáší z jedné teorie do druhé. (Proto se často mluví o dvojím Barthesovi.)

Ve svém důkladném rozboru diskursu narativní historie se Barthes soustředil na dvě třídy textových prostředků: formální a tematické. Přiblížím jeho přístup tím způsobem, že se zaměřím na dva zvláště výrazné případy: na *shiftery* mezi prostředky formálními a na „osobní tematiku“ v třídě druhé.

Shiftery, formální výrazy „pohyblivé“ *deixis* (v nejširším slova smyslu), byly „objeveny“ Jespersenem a pojmenovány Jakobsonem. Ve stopách Jakobsona se Barthes zaměřil na dva druhy shifterů v historickém narativu. První druh, nazvaný shiftery naslouchání, vyjadřuje spojitost historika s jeho zdroji nebo s jeho osobní zkušeností: „jak jsem slyšel“, „pokud vím“ (66). Druhý druh shifterů, „organizátoři“, „poskytuje explicitní body odkazování v textu“, a tak určuje směr diskursu: „jak jsme uvedli výše“, „nebudeme to dále rozvádět“ atd. (66–67).

Shiftery naslouchání a organizování jsou příznaky diskursivní subjektivity, stopy autorova zasahování do vyprávění; narušují princip „objektivity“, kterého si historikové tolik cení. Problém subjektivity se znovu vynořuje v Barthesově úvaze o další třídě shifterů, o těch, které odkazují k „protagonistům aktu komunikace – k příjemci a zejména k odesilateli“. Historické psaní pěstuje „znepřítomnění“ odesilatele, což vede k tomu, že historické sdělení se vyznačuje „systematickým nedostatkem jakéhokoli znaku odkazujícího k odesilateli historického sdělení. Zdá se, že historie se vypravuje sama“. „Zdá se“ je klíčové slovo pro Barthesovu interpretaci základního narativního způsobu – neosobní autoritativní *Er-formy*, kterou standardní historie sdílí s realistickým románem. Souhlasím s Barthesem, že její „objektivita“ (či „neosobnost“) je

„referenční iluze“, to však nic neubírá na významné úloze, kterou tento způsob vyprávění, často nepochopený ve své specifičnosti, hraje ve fikčním i historickém narativu (viz Doležel 2003, 151–155; zde kapitola III.3.1).

Ve svých „obsahových jednotkách“ je Barthes ještě blíže strukturalistickému modelu narativu (jenž byl navržen zčásti jím samým) a přechází od existentů (subjektů) k událostem (predikátům) a indexům (modifikátorům), přes proppovské funkce k „personální tematice autora“. Tento poslední pojem, který je založen na vracejících se tématech, jako je například „sláva“ u Tacita, otevírá pohled na makrostrukturální jedinečnosti diskursu u jednotlivých historiků (70). V dalším přiblížení se k diskursním makrostrukturám rozlišuje Barthes nadindividuální druhy historie, které odvozuje (opět ve strukturalistickém duchu) z určité dominantní vlastnosti. Když diskursu dominují indexové jednotky, historický narativ se přibližuje „metaforické formě a hraničí s lyrikou a symbolikou“ – Michelet. „Když naopak dominují funkční jednotky [...], historie nabývá formy metonymické a stává se blízkou epice“ – Thierry. Konečně existuje typ historie, v níž dominuje „uvažování“, a tato historie je „reflexivní“, můžeme ji též nazývat „historií strategickou“ – Machiavelli (72).²

Barthes opakovaně zdůrazňuje, že ty rysy narativního diskursu, které rozebírá, jsou sdíleny historickými a fikčními narativy. V souvislosti s třídami obsahových jednotek píše: „Zdá se, že předběžný vzorek naznačuje, že třídy tohoto druhu jsou tytéž, jaké jsme našli ve fikčním narativu“ (s odkazem na stať z roku 1966) (71). To je zcela správné tvrzení. Je obtížné představit si jakýkoli diskurs bez shifterů a obsahových jednotek. Barthesova analýza historického diskursu je cenná proto, že evidentně ukázala to, co si většina historiků neuvědomovala: každé historické dílo je diskurs – je text. Odhalit diskursní rysy historického psaní může vést k závažným objevům o jeho povaze a specifičnosti. Barthesova analýza shifterů zajisté podlomila milovaný pojem historické

² Než opustíme analytickou část Barthesovy eseje, měli bychom zaznamenat pro budoucí potřebu jedno jeho tvrzení. Diskursy mohou být konstatující, negativní nebo interogativní. „Historický diskurs“, podle Barthes, je tvrdící, konstatující: „Vyprávíme, co bylo, ne, co nebylo, nebo co je neurčitě... Historický diskurs není seznámen s negací (nebo jen velmi zřídka, ve výjimečných případech)“ (72). Postmoderní Barthes se tak ztotožňuje s konzervativním názorem na historii, jenž upírá oprávněnost hypotézám (dohadům) a protifaktovým spekulacím.

„objektivitu“. To však není žádná novinka; jak může potvrdit každý čtenář téměř každého historického díla, diskursní objektivita historie je mýtus (viz zde III.3.1). Pokud však jde o Barthesovu klíčovou otázku, totiž otázku vztahu fikce a historie, analýza diskursu nemůže podpořit žádný argument, či spíše může podpořit argument jakýkoli.

Barthes si byl možná vědom této okolnosti, a proto v poslední části eseje mění ostře směr argumentace. Ponechává stranou kategorie diskursu a svou otázku zodpovídá tím způsobem, že se uchyluje k postmoderní filozofii jazyka, která se právě začala utvářet. Tvrdí, že v „naší civilizaci“ „historik není sběratel faktů, nýbrž spíše sběratel a předavatel označujících“ [„signifiants“]; organizuje je totiž za tím účelem, aby „vytvořil pozitivní význam a vyplnil vakuum čisté řady“. Jinými slovy: „čistým, nestrukturovaným řadám záznamů“ (chronologiím a analým) je přiřazen význam [„signification“] „ideologickým rozpracováním, nebo přesněji rozpracováním představitostí, jestliže chápeme představitost jako jazyk, kterým mluví diskursu (čistě jazykové entity) vyplňuje místo subjektu výroku (entity psychologické či ideologické)“ (73). Je poměrně zábavné zpozorovat, že pouhá zmínka „jazyka“ (i když metaforická) vede Barthese neodvratně k radikálně konstruktivistickému závěru: „Ve chvíli, kdy zasahuje jazyk (a kdy nezasahuje?), může být fakt definován pouze tautologicky [...] Tak dospíváme k paradoxu, který vévodí celé otázce po odlišnosti diskursu historie (vůči jiným typům diskursu). Fakt může mít pouze jazykovou existenci (jako termín v diskursu), a přece všechno probíhá tak, jako by tato existence nebyla nic než čistá a prostá ‚kopie‘ jiné existence, situované v mimostrukturální oblasti, v ‚realitě‘. Tento diskurs je nepochybně jediný typ, v němž je referent jakoby zacílen na něco, co je vně tohoto diskursu“ (73). Jednodušeji řečeno: diskurs historie je obětí nedorozumění, které způsobili sami historikové, považující mylně označované („signifié“) za referenta.

Diskurs historie nemůže dosáhnout „reality“, proto pěstuje „efekt reality“ („l'effet de réel“). Dosahuje tohoto efektu tím, že (alespoň od devatenáctého století) nastoluje vyprávění jako privilegované označované skutečnosti. Narativní styl historie, požadovaný Augustinem Thierrym, „čerpá svou ‚pravdu‘ z pečlivě pěstovaného vyprávění, z architektury artikulací a z nadbytku rozvedení (které jsou v tomto případě známy jako ‚konkrétní detaily‘“ (75)).³ Tím vstupuje historie do spojení s realistickým románem své doby. „Realistický“ narativ uzavírá paradoxní kruh: „Narativní struktura, která se původně vytavila ve výhni fikce (v mýtech a prvních epických básních), se stává jak znakem, tak důkazem reality“ (18).

Citoval jsem podrobněji ze závěrečného oddílu Barthesovy eseje, protože jeho argument, rozpracovaný ve dvou krocích, je páteří postmoderní výzvy: a) Jazyk není schopen referovat k něčemu, co je mimo jazyk – svět, skutečnost, minulost. Aby historiografie učinila svůj diskurs smysluplný a přesvědčivý, uchyluje se k narativu. Narativ je zástupce referentu – „reality“. b) Historie přebírá narativ z fikce, kde byl vyvinut. Narativní historie je nerozeznatelná od narativní fikce.

Barthes je obeznámen se současným vývojem v historiografii a ví, že narativní historie není jejím posledním slovem. Tvrdí však, „že poměrný pokles významu narativu (i když ne jeho úplné zmizení) v současné historické vědě [zřejmě narážka na školu Annalů – pozn. L. D.] nevyvrací, nýbrž potvrzuje jeho argument: Historické vyprávění umírá, protože znakem Historie od nynějška není již reálné, nýbrž srozumitelné“ (75). Jinými slovy: současná historiografie se vzdala ctižádosti zobrazovat „skutečnou“ minulost a spokojuje se s tím, že ji činí srozumitelnou; k tomu nepotřebuje narativ. Je nenarativní historie stejně fikční jako historie narativní? Barthes tuto otázku neklade. Věta, kterou jsem právě citoval, je poslední větou jeho eseje.

Velkou zásluhou Barthesovy eseje je to, že vnesla vpravdě interdisciplinární myšlení do zatuchlé debaty o „rétorice“ historie.

³ Budeme-li číst pozorně Barthesovu citaci z Thierryho, zjistíme, že tento historik mluví o historii jako o rétorickém cvičení, jehož účelem je „de frapper et de convaincre tous les esprits“ (75n13).

Hayden White kráčí v Barthesových stopách, když se ve své vlivné *Metahistorii* (1973)⁴ pokouší vytvořit „poetiku historie“ systematickým průzkumem prostředků narativního diskursu o minulosti: „Historické dílo budu považovat za to, čím je nejvýrazněji, totiž verbální strukturou ve formě narativního prozaického diskursu, jenž se představuje jako model či obraz minulých struktur a procesů a vykládá, čím byly, tím, že je reprezentuje“ (1973, 2). White si zasluhuje uznání za logicky uspořádanou a působivou formulaci postmoderní výzvy. Předpokládá, že historiografie postupuje ve třech krocích: Za prvé, „prvky historického pole“ (historické události) jsou uspořádány do sledu ve formě kroniky; za druhé, kronika je transformována v příběh a, za třetí, příběhu se dostává významu (je „vysvětlen“) tím, že je strukturován v syžet („emplotment“). Poslední krok je nejdůležitější historiografickou operací.⁵ Vysvětlení syžetem se rovná zakódování příběhu jako určitého „druhu“. White podstatně obohacuje kategorie Northropa Frye (1957) a rozlišuje čtyři „archetypální“ způsoby historického psaní: Romanci, Tragédii, Komedii a Satiru. Čtyři historikové devatenáctého století, které White v *Metahistorii* studuje, se šťastně hodí do jeho schématu: „Michelet píše všechny své historie v romantickém způsobu, Ranke ve způsobu komickém, Toqueville používal tragický způsob a Burckhardt satiru“ (1973, 8).⁶

White pokračuje v Barthesových stopách a korunuje postmoderní teorii historie tím, že podřizuje svou naratologii konstruktivistické filozofii jazyka. Jazyk operuje figurací a skrze ni. Všechno myšlení, ba i veškeré vědomí, je tropologické „zpracovávání zkušenosti“ (1973, 40). Proto tedy vyprávění o minulosti předchází skrytá „předkognitivní a předkritická“ figurace. Toto stadium je poetický (spíše bychom měli říkat poetický) akt, v němž historik „vytváří jak objekt analýzy, tak i předurčuje modalitu konceptuálních strategií, které bude používat k jeho vysvětlení“ (31). „Je-li tomu tak,“ rozpracovává White dále svou tezi v pozdější knize, „potom způsob strukturace syžetu, pro nějž se historik rozhodne,

⁴ Stojí za zmínku, že White používá termíny „metahistorie“ a „spekulativní filozofie historie“ jako synonyma (viz Vann 1995, 65).

⁵ Je téměř zapomenuto, že v *Metahistorii* White uvádí vedle „emplotment“ dva tradičnější způsoby vysvětlení historických událostí: argument – logické vysvětlení; a ideologii – etické vysvětlení. V pozdějších spisech „emplotment“ monopolizovalo úkol „vysvětlení“.

⁶ Jestliže pocítujeme zklamání z toho, že všechny bouře lidské historie se odehrávají pouze ve čtyřech archetypálních syžetech, neobviňujte teoretika, nýbrž praktiky. White zmiňuje *en passant*, že historikové „jsou obvykle naivní vypravěči“ (1973, 8n6). Toto je podivné přiznání, protože podle postmoderní „poetiky historie“ je vypravování hlavní složkou historikova řemesla. Spíše bychom měli kritizovat teoretika, že jeho narativní teorie je velmi chudá. Vann připomíná: „Žádný filozof [historie] [...] neformuloval přesvědčující kritéria pro rozhodování o tom, co tvoří narativ a jak ho rozpo-

aby množině historických událostí dal význam, je asi diktován dominantním figurativním způsobem jazyka, který historik použil k popisu prvků svého podání dříve, než začal skládat svůj narativ [...]. Z toho plyne, že historikové ustavují své subjekty jako možné objekty narativní reprezentace tímž jazykem, kterého užívají k tomu, aby je popsali“ (1978, 94, 95). Konečný „základ pro klasifikaci hlubinných strukturních forem historické imaginace nám poskytuje“ poetika tropů (1973, 31). White vybírá z množiny figur čtyři „metatropy“, a dospívá tak k druhé, „hlubší“ typologii historiografie: metaforická, metonymická, synekdochická a ironická. Historie devatenáctého století se posunuje „od metaforického přes metonymické a synekdochické pochopení historického světa k ironickému ocenění neredukovatelného relativismu veškerého poznání“ (1973, 38).⁷

Je pozoruhodné, že v *Metahistorii* White neklade rovnítko mezi historií a fikcí; pokud vím, termín fikce se nikde v knize neobjevuje. Proslulou ekvivalenci White vyhláší až ve své následující knize *Tropics of Discourse*. Je poučné sledovat, jak k ní dospívá. Opakuje, že vysvětlení v historii se děje přiřazením „specifické syžetové struktury množině historických událostí, které si [historik] přeje obdařit významem určitého druhu“. Ale poté přichází překvapující *non sequitur*: „Toto je v podstatě literární operace, to jest operace vytváření fikce“ (1978, 85). K této dvojí rovnosti „strukturace syžetu = literární operace = vytváření fikce“ White nedochází analýzou, ale substitucí synonym nebo alespoň termínů, které za synonyma považuje. Ekvivalence historie a fikce je tedy do postmoderního paradigmatu propašována tautologií. Strukturace syžetu je literární operace, literatura je fikce, a proto historie je tvorba fikce.⁸

Barthes použil konstruktivistickou filozofii jazyka jako startovací rampu pro postmoderní výzvu, White jako její oprávnění. Později se tato dvojí rovnost „historický narativ = literární narativ = fikční narativ“ (často ve zjednodušené formě „historie se rovná fikci“) stala dogmatem opakovaným bez jakéhokoli teoretického

znat“ (1995, 51). Zatímco naratologie se etablovala v letech sedmdesátých jako nejdůležitější obor literární teorie, mezi teoretiky historie to zaznamenal pouze Berkhofer (1997). Avšak ani on nedokázal spojit naratologické kategorie s historickými narativy.

⁷ Projekt *Metahistorie* se nyní jeví tak, že „historický realismus“ Micheleta, Toqueville a Rankeho byl ne moc více než kritickým rozpracováním perspektiv poskytnutých tropologickými strategiemi pro zpracování zkušenosti ve specificky „poetických“ způsobech. A v „realismu“ Burckhardtově jsme svědky nového pádu do ironického údělu, z něhož „realismus“ měl osvobodit historické vědomí doby“ (1973, 40).

⁸ Tato idea je podpořena tlakem z druhé strany, tendencí pokládat literární fikci za „mimesi“, za nápodobu nebo zobrazení reality: „Cíl pisatele románu musí být týž jako cíl pisatele dějin. Oba si přejí poskytnout verbální obraz, 'realitu'“ (1978, 122; zvyrazněno L. D.). V tomto tvrzení White nejen opakuje antikované, předmoderní pojetí fikce, ale navíc je nastoluje pomocí normativní

opodstatnění početným postmoderním sborem. Zaslýchne mírné rozdíly ve formulacích, ale žádný nový argument.⁹

Ale to předbílám vývoj. V letech sedmdesátých neměly Whiteovy ideje téměř žádný vliv na anglo-americkou historickou profesi.¹⁰ Všechno se však změnilo kolem roku 1980. V tomto roce, kdy ještě Michael Kammen ve svém přehledu současného historického bádání v Americe ignoroval existenci postmoderní výzvy (Kammen 1980), se shromáždila skupina historiků a filozofů na konferenci pořádané Cornellovou univerzitou – a právě zde došlo k „velkému třesku“ postmoderního teoretizování o historii.¹¹ Radikální kritika celého projektu rekonstrukce minulosti se šířila jako „povodeň“.¹² Ale každá krize má také blahodárné následky. Tato krize vedla k bouřlivé debatě o filozofických základech historiografie, kterým dosud byla věnována pozornost jen sporadicky. První velmi mocná odpověď na postmoderní výzvu (zejména na Whiteovu rovnost) přišla od skupiny teoretiků, kteří navrhli „test holocaustem“.

2. Test holocaustem. První teoretik, který formuloval test holocaustem, byl Berel Lang. Předložil k uvážení tezi, že nacistická genocida je test, kterým musí projít každý, kdo si klade otázku vztahu mezi historií a fikcí: „Skutečnost nacistické genocidy je rozhodující moment, který odděluje historický diskurs od procesu imaginativního zobrazení – možná ne jedinečně, ale tak jistě, jak jen můžeme žádat od jakéhokoli faktu anebo jak je toho jakýkoli fakt schopen“ (1990, 108). Téměř současně Saul Friedlander zorganizoval konferenci na téma reprezentace minulosti, jejíž příspěvky později publikoval (Friedlander, ed., 1992). Haydenu Whiteovi slouží ke cti jeho souhlas podrobit se na ní testu holocaustem. Musel se přitom pokusit vyrovnat se s problémy, kterým se jeho formalistická a konstruktivistická teorie historie dosud vyhýbala nebo které vymazala.

Pod tlakem traumatického dějinného faktu White rozčleňuje historický diskurs na dvě úrovně. První úroveň je „podání událostí, které jsou již ustaveny jako fakty“; na této úrovni „můžeme

formulace jako obecný zákon tvorby fikce.

⁹ Natalie Zemon Davisová dospívá k dvojité rovnosti rovněž jednoduchou procedurou substituce synonym. Její kniha je lákavě nazvána *Fiction in the Archives* a v předmluvě se říká: „Kdykoli čtu tyto královské dopisy odpuštění a milosti [...] žasnou nad literárními kvalitami těchto textů nebo, řekla bych, nad jejich kvalitami, fikčními“, čímž rozumím stupeň, do jakého jejich autoři přetvářejí zločinné události v příběh [...]. Chtěla bych, aby fikční aspekty těchto dokumentů byly ústředním bodem mého rozboru.“ Historička zmírňuje škodu tím, že užívá termín fikce spíše ve smyslu etymologickém než běžném: „Fikčním nemyšlím jejich [dokumentů] vymyšlené elementy, nýbrž ve shodě s jiným a širším smyslem kořenového slova *ingere* jejich formující, tvárné a stylové prvky: dovednou tvorbu narativu“ (1987, 2–3). Naší pozornosti by nemělo uniknout, že Davisová vkládá všechna klíčová slova – „fikční“, „historický“ a „reálný“ – do uvozovek. (Kladení termínů do uvozovek v postmoderních spisech by zasluhovalo speciální studii.) Kni-

„konkurující si narativy“ hodnotit, kritizovat a pořádat na základě jejich věrnosti faktickému záznamu, jejich úplnosti a soudržnosti argumentů, které obsahují“. Druhá úroveň je ustavena „básnickými a rétorickými prvky, jimiž je přetvořeno v příběh to, co by jinak bylo pouhým seznamem faktů. Mezi těmito prvky jsou žánrové vzorce příběhu, které dodávají ‚syžet‘ [...]. Zde má konflikt mezi ‚konkurujícími si narativy‘ méně co činit s fakty předmětu, o němž mluvíme, než s odlišnými významy příběhu, jimiž mohou být tyto fakty obdařeny vytvořením syžetu“ (1992, 38; viz též 1987, 45).

Naše očekávání, že se White vypořádá s první „novou“ úrovní diskursivní struktury historických děl, tj. že nám sdělí, jak se v jeho teoretickém rámci „události“ stávají „fakty“ a co by mohlo být kritériem „věrnosti“, „úplnosti“ a „soudržnosti“ konkurujících si „historických narativů“, je zklamáno. Namísto toho se opevňuje ve svém starém pojmoslovném rámci a test si ulehčuje. Původní otázku nahrazuje otázkou jinou: existují nějaké limity výběru syžetu, nějaké „nepřijatelné způsoby“ tvoření syžetu pro taková období, jakým je období nacistické vlády, tedy pro takové události, jako je konečné řešení? Zřejmě „bychom mohli být zcela oprávněni“ odstranit „komické“ a „pastorální“ způsoby vyprávění ze seznamu „konkurujících si narativů“, které se týkají událostí Třetí říše.¹³ Překvapení nás čeká, když White uvádí jako příklad volby syžetu dílo kontroverzního německého historika Andrease Hillgrubera. Hillgruber vykládá obranu východní fronty wehrmachtem v zimě 1944–1945 jako tragédii. Tu White poprvé uznává, že výběr syžetu může být zkreslením, nikoli interpretací historie. Stojí za to ocitovat delší pasáž z tohoto pozoruhodného přiznání:

„Hillgruberův návrh [...] naznačuje, jak volba způsobu syžetu může ospravedlnit určité druhy událostí, konatelů, akcí, zdrojů konání a trpných subjektů, které mohou obývat danou historickou scénu nebo její kontext. V tragédii není místo pro žádnou formu nízkého či nečestného života; v tragédiích jsou i lotři urození, nebo spíše zlotřilost může být ukázána tak, že má svá urozená vtělení

ha Davisové směřuje k relativizaci historiografie na hlubší úrovni: již archivní dokumenty drahé historikům vykazují rysy fikčnosti. Tento závěr však na nás udělá mnohem menší dojem, uvědomíme-li si, že dokumenty Davisové jsou zvláštního druhu – žádosti o milost, v nichž odsouzený zločinec, obvykle vrah, žádá krále o promínutí. Tyto dopisy (skladané obvykle profesionálními písaři) musí vykládat dojemný příběh, aby příznivě ovlivnily jedinou osobu, která může zadateli zachránit život.

¹³ Podle Marka Postera: „Hayden White byl izolován a prakticky vyloučen z profese po publikaci *Metahistorie* v roce 1973“ (1997, 154). Ještě v roce 1991, podle Vanna, „pouze asi jedno procento členů Americké historické asociace uvádělo, filozofii historie a historiografie jako své primární nebo sekundární pole badatelského zájmu. Ačkoli v Americe je mnohem méně filozofů než historiků, asi sedmkrát tolik filozofů vyjádřilo svůj zájem o filozofii historie“ (1995, 252n95).

¹⁴ Texty konference jsou publikovány v LaCapra a Kaplan, eds., 1982.

[...] Hillgruberovo doporučení převést příběh obrany wehrmachtu na východní frontě do syžetu tragédie naznačuje, že chce, aby příběh, který o této skutečnosti vypovídá, měl svého hrdinu, byl heroický; takto vykoupil alespoň poslední zbytek nacistické epochy v německé historii“ (1992, 43).

Připouští-li White, že „v tragédiích jsou i lotři urození“, přiznává tím, že jeho teorie historie v testu holocaustem neuspěla. Podle tohoto způsobu uvažování by stačilo učinit z Hitlera, Himmlera, Heydricha, Eichmanna a dalších „urozené“ tím, že by se druhá světová válka a holocaust vyjádřily syžetem jako jejich tragédie.¹⁴

3. Dům historie rozdělen. Test holocaustem učiní dojem na praktikujícího historika, ale nepřesvědčí zastávce spekulativní filozofie historie. Tito teoretikové pokračují v tvrzeních, která formulovala postmoderní výzva, a rozvíjejí je pod různými nálepkami, jako jsou „lingvistický obrat“, „radikální konstruktivismus“, „dekonstruktivistická historie“. Nadto se zdá, že teoretické probuzení historických badatelů vedlo k radikalizaci postmoderních filozofů historie. Vyjadřují nyní svá neprokázaná dogmata jako nediskutovatelné pravdy: „Historie je především a hlavně literární podnik“ (Munslow 1997, 118). Stále častěji je zmizení historie jako suverénní disciplíny odůvodňováno radikálním konstruktivismem: „Minulost není objevena nebo nalezena. Je vytvořena a reprezentována historikem jako text, který je konzumován čtenářem [...]. Tím, že zkoumáme, jak reprezentujeme vztah mezi námi a minulostí, můžeme se vidět nikoli jako nezaujatí pozorovatelé minulosti, ale [...] jako účastníci v jejím vytváření“ (Munslow 1997, 178). Radikální postmodernismus zbavuje historii její specifity a *raison d'être*. Pracné, často vášnivé úsilí o poznání a porozumění minulosti, je nyní prohlášeno za ukončené. Tak to alespoň tvrdí samozvaní proroci „endismu“.

Zdá se, že přes různé pokusy o kompromis se propast mezi postmoderními vyzývatelem a obráncem integrity historie prohlubuje (viz *History and Theory* 37, 1998; Jenkins, ed., 1997; zde kapito-

¹² Metafora původně pochází od Windschuttle, který kreslí dramatický obraz tohoto „osudného procesu“ (1996, 7–23). Ačkoli Windschuttle lamentuje nad dobytím „akademických pevností“, sám prokazuje, že mnozí významní historikové a některá prestižní nakladatelství se nepodrobili.

¹³ Tyto způsoby tvoření syžetu však můžeme připustit, jestliže jsou „předloženy vyhraněně ironicky“, jako například v komiksu Arta Spiegelmana, který zobrazuje holocaust „způsobem hořké satiry, a níž jsou Němci zobrazeni jako kočky, Židé jako myši a Poláci jako prasata“. Můžeme pochybovat o vkusnosti takového zobrazení, ale musíme souhlasit s Whitem, že se nejedná o „konvenční historii“ (1992, 40, 41). Spiegelmanovy komiksy nejsou „historické narativy“, a proto nemají pro Whiteův argument žádný význam. Nedávno uvedený film o „Krásném životě“ v nacistickém koncentračním táboře byl prohlášen za „komedii“. Ve skutečnosti je to tragický příběh, který končí smrtí hrdiny.

la III).¹⁵ Jak se v trpkých debatách často stává, původní problémy byly zatemněny, nikoli vyjasněny a argumenty se stále jen opakují. Původní střet idejí se stal čistě verbální hrou interpretací, desinterpretací, interpretací interpretací, oprav desinterpretací atd.

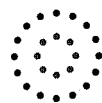
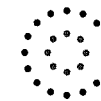
Postmodernisté neumklčili svým slovním bombardováním ty, kteří hájí a pěstují historii jako formu poznání. Letmý pohled na nedávno vydanou, velmi zaujatou „čítanku historie“ (Jenkins a Munslow, eds., 2004) bezděčně prozrazuje vitalitu historického bádání. Zatímco oddíly věnované „dekonstruktivismu“ a „endismu“ jsou povětšinou spekulativní „metahistorie“, oddíly „rekonstruktivismu“ a „konstruktivismu“ (sic!) poskytují pozoruhodné příklady současného studia minulosti (pocházející hlavně z let 1991–2000) (viz dále kapitulu III).

Historikové oprávněně vnímají postmoderní výzvu jako nejnovější projev historického relativismu. Jejich odpověď je reformulací starého argumentu proti historickému relativismu: „Uřčitý požadavek ‚pravdivosti‘ se zdá zvláště naléhavý“ (Friedlander 1992, 3). Toto nové zdůraznění pravdivostní funkčnosti historického diskursu je vítané, ale postmoderní výzvě ve skutečnosti nečelí. Nechává nedotčený základní bod této výzvy: ten, v němž se praví, že mezi diskursem (psaním, reprezentací, znakem) a skutečností existuje nutná a nepřemostitelná mezera, že žádný znak, žádná reprezentace nemůže poskytnout přístup ke skutečnosti, nemůže „zaháknout realitu“.¹⁶ Historie, protože je diskursem, trpí touto nemocí znaků, jejich neschopností přejít od významu ke světu. Tuto paralýzu významu nemůžeme vyléčit novou interpretací pojmu „diskurs“, nýbrž novým chápáním pojmu „svět“.

¹⁴ Berel Lang setrývá v nemilosrdné kritice postmoderní výzvy. Poukazuje na to, že postmoderní teoretikové „neuvažují“ – tím méně obhajují – důsledky vlastních názorů na reprezentaci minulosti, nezmiňují se o „nákladu“, „ceně vlastních návrhů“. Holocaust je testem historické reprezentace, nikoli jedinečností této historické události, „nýbrž proto, že důsledky, na kterých závisí status alternativních narativů holocaustu [...] názorně demonstrují, co je v sázce v problému historické reprezentace obecně“ (1997, 431).

¹⁵ Jenkinsův sborník je zvláště užitečný, protože v druhé části této antologie jsou protikladné názory přetištěny paralelně (příspěvky ze tří prestižních časopisů, z Friedlandova svazku z roku 1992 a ze „sympozia“ o holocaustu, které bylo otištěno v *History and Theory* 1994 a 1995).

¹⁶ *Hook onto reality* – jde o výraz, který v této souvislosti používá americký pragmatik Richard Rorty, a to ve smyslu, že historie nemůže zajistit realitu [pozn. red.].

Reprezentace dějin a možné světy

Dnešní badatel bojuje

zoufale se záplavou informací a tento boj je zvláště tuhý v bádání interdisciplinárním, kde žádný jedinec nemůže zvládnout literaturu publikovanou ve všech spolu souvisejících oborech. Interdisciplinární bádání se stává více a více nutností, zároveň je však stále obtížnější. Nabízí se jednoduchá cesta z této nesnadné situace: interpretovat problémy jiných oborů v termínech oboru vlastního. Touto cestou se ubírají někteří badatelé v humanitních vědách a také mnozí literární teoretici. Tvrdí pak, že pěstují interdisciplinární výzkum, ale ve skutečnosti podrobují filozofii, historii, psychologii a někdy i přírodní vědy literárnímu „ošetření“ tím, že redukuje jejich složité problémy na pojmy

